

Gedifferentieerd denken over taalkwesties in de vooreind-examenklassen

1. Inleiding

Niet alle taalvragen kunnen eenduidig beantwoord worden. Er zijn taalkwesties waarvan ook taaladviesdiensten, zoals de diensten van Onze Taal en Taalunieversum, aangeven dat er verschillend over een oplossing gedacht kan worden. In deze adviezen lezen we dan zinsneden als “Het heeft de voorkeur [...]”, “Wat ons betreft [...]”, “[...] bij dit soort [...] kwesties mag er niet van fouten gesproken worden”. Veel leerlingen zullen deze voorzichtige formuleringen niet opmerken en de opvatting over wat correct is overnemen van de dienst. Leerlingen die deze formuleringen wel opmerken, kunnen daaruit afleiden dat alles mag in de taal of raken geïnteresseerd waarom de adviezen zo voorzichtig geformuleerd zijn.

Naslagwerken om met leerlingen naar de achtergronden van deze taaladviezen te kijken, zoals de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS), worden in het onderwijs nauwelijks ingezet (Coppen 2013), terwijl uit een enquête onder docenten blijkt dat zij hier wel een toegevoegde waarde van zien (Van Rijt e.a., te verschijnen; Wijnands 2017). Wat is nu de meerwaarde van het gebruik van referentiegrammatica's zoals de ANS in de klas en hoe kun je didactisch materiaal ontwikkelen, zodat leerlingen met behulp van de ANS zelf een onderbouwde mening kunnen vormen over taalkwesties?

2. Waarom zou je de ANS in de klas willen gebruiken?

De ANS typeert zichzelf als naslagwerk voor mensen die hun eigen taalgebruik of dat van een ander willen toetsen aan een grammaticale beschrijving van het Nederlands (Haeseryn e.a. 1997: 5). Het groot aantal voorbeeldzinnen uit de standaardtaal en uit verschillende variëteiten (‘spreektaal naast schrijftaal’, ‘dialecten’, ‘sociolecten’, ‘regiolecten’, enz.) geeft een overzicht van de complexiteit van het Nederlands.

Door het gebruik van de terminologie uit de traditionele schoolgrammatica zou de ANS bruikbaar moeten zijn als naslagwerk door leerlingen. Echter, die terminologie is voor hen vaak nog te complex. Daarnaast hebben ze ook een tekort aan algemene grammaticale basisvaardigheden, zoals het herkennen van patronen en het manipuleren van taalvormen (Fontich & García-Folgado 2018; Verhagen 2010) om dit naslagwerk te kunnen hanteren.

Toch is het wenselijk om in het secundair onderwijs aandacht te besteden aan teksten uit een dergelijk naslagwerk. Ten eerste komt het gebruik van de ANS in de klas tegemoet aan de leerplannen in Vlaanderen, waarin voorgeschreven staat dat leerlingen eenvoudige wetenschappelijke teksten moeten leren lezen (VVSKO 2014). Ten tweede is er in Nederland uitgebreid aandacht voor de inzet van creativiteit en nieuwsgierigheid om kennis en vaardigheden van leerlingen te ontwikkelen (Meesterschapsteams Nederlands 2016; Platform Onderwijs2032 2016). Leerlingen moeten kritische vragen kunnen stellen, moeten kunnen reflecteren op leerprocessen en moeten kennis kunnen opdoen om zich verder te kunnen ontwikkelen. Ze moeten zich ervan bewust worden dat niet elk vraagstuk leidt tot een pasklaar antwoord, maar dat een antwoord op een vraagstuk ook het resultaat kan zijn van een subjectief redeneerproces met verschillende individuele uitkomsten (Camps 2014; Fontich 2014).

Wil je zo'n reflectieve didactische aanpak voor taal hanteren, dan is het van belang om leerlingen te laten redeneren vanuit de perspectieven 'taalnorm', 'taalwerkelijkheid' en 'taalgevoel' (Coppen 2010; Van Rijt & Wijnands 2017). Het huidige, traditionele taalonderwijs is vooral gericht op de taalnorm: wat is goed en wat is fout in taal. Immers, leerlingen moeten het Standaardnederlands foutloos leren gebruiken (Stroop 2016). Echter, door leerlingen ook hun eigen taalgevoel te laten aftasten en de taalwerkelijkheid (de taal om hen heen) te laten bestuderen, kunnen ze erachter komen dat de taalnorm niet overeen hoeft te komen met hun eigen gevoel en met de taalwerkelijkheid. De ontdekking van die spanning vraagt om een onderbouwde, eigen stellingname.

Voor het perspectief 'taalgevoel' zijn de leerlingen op zichzelf aangewezen en op hun klasgenoten (Van Rijt & Wijnands 2017); voor 'de taalnorm' en 'de taalwerkelijkheid' kunnen ze gebruikmaken van eerder genoemde taaladviesites en de ANS.

3. Ontwerpeisen voor didactisch materiaal

Een belangrijke voorwaarde om leerlingen te kunnen laten redeneren over een taalkwestie is dat de taalkwestie geen eenduidig antwoord kent. Anders gezegd: de kwestie moet *ill-structured* zijn (King & Kitchener 1994) om leerlingen de kans te geven en uit te dagen om te redeneren over de kwestie en te laten komen tot een eigen oplossing of stellingname. Een voorbeeld van zo'n niet-welgevormde taalkwestie is het wel of niet aan elkaar schrijven van woorden als *verdergaan* of *verder gaan* of een gramma-

ticaliteitsoordeel over een zin als *Bij Franker aangekomen viel de zwemmer de mensenschare op*.

Elke taalkwestie zullen de leerlingen eerst moeten aftasten: waar gaat het over? Wat weet ik er al van? Vervolgens zullen leerlingen de taalkwestie moeten onderzoeken door deze bijvoorbeeld te vergelijken met andere kwesties of met andere talen, door het in een zin te plaatsen of juist te isoleren, door de woordvolgorde te veranderen, enz. (Coppen 2011). Tot slot moeten leerlingen tot een antwoord komen. Coppen (2012) typeert deze drie stappen van cognitief denken respectievelijk als ‘voelen’, ‘vatten’ en ‘verwerken’. Binnen deze drie stappen tasten leerlingen vervolgens hun eigen taalgevoel af over de taalkwestie. Daarnaast onderzoeken ze de taalnorm en taalwerkelijkheid met behulp van de eerder genoemde taaladviesites en met de ANS. Ook kunnen ze in een taalcorpus, zoals www.delpher.nl, de taalwerkelijkheid onderzoeken.

Tot slot moet het didactisch materiaal de leerlingen de kans geven om hun eigen reflectief denkvermogen te ontwikkelen. Leerlingen die alleen willen weten wat correct Nederlands is met betrekking tot de taalkwestie, kunnen in navolging van King & Kitchener (1994) gekarakteriseerd worden als ‘pre-reflectieve denkers’. Leerlingen die een meer reflectieve denkwijze hebben, zullen begrijpen dat mensen verschillend over een kwestie kunnen denken, maar zulke zogeheten ‘quasi-reflectieve denkers’ (King & Kitchener 1994) prefereren toch één oplossing. Een reflectieve denker is in staat om een weloverwogen afweging te maken voor een bepaalde analyse van het probleem en kan ook de afwegingen van anderen naar waarde schatten. De ANS zal door een pre-reflectieve denker vooral als prescriptieve bron gebruikt worden en door een quasi-reflectieve denker als een descriptieve bron, waarin wel een passende analyse te vinden is. Een reflectief denker beschouwt de ANS als een van de naslagwerken die helpt om zijn denken te vormen over een probleem (Wijnands 2016).

4. Hoe ziet het ontwikkelde materiaal eruit?

In een docentenontwikkelteam ontwikkelen we in Vlaanderen materiaal om met de ANS te werken aan een taalkwestie in de derde graad van het aso. We hebben de ontwerpeisen gecombineerd, met als resultaat een dambord van opdrachten, waarin leerlingen in kleine groepjes hun cognitief en reflectief denken over taal kunnen ontwikkelen. Elk vakje in het dambord bevat een opdracht die ze, met behulp van de gereedschapskist ‘Denken over taal’, kunnen uitvoeren. Leerlingen kunnen zelf de route bepalen door het dambord.

In onze presentatie zullen we voorbeeldopdrachten presenteren. Het uiteindelijke materiaal zullen we in klas 5 van het aso uittesten, teneinde te onderzoeken of deze gedifferentieerde manier van werken met de ANS leidt tot een groter reflectief denkvermogen over taal.

Referenties

- Camps, A. (2014). 'Metalinguistic activity in language learning'. In: T. Ribas, X. Fontich & O. Guasch (eds.). *Grammar at School. Research on Metalinguistic Activity in Language Education*. Brussel: Peter Lang, p. 25-41.
- Coppen, P.A. (2010). 'De taal is een rommeltje'. In: H. Hulshof & T. Hendrix (red.). *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Amsterdam: VLLT, p. 26-28.
- Coppen, P.A. (2011). "Grammatica is een werkwoord". In: S. Vanhooren & A. Mottart (red.). *Vijfentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 222-228.
- Coppen, P.A. (2012). "Sturen zonder handen". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Zesentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 207-213.
- Coppen, P.A. (2013). "Tegen het leed dat grammatica heet". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Zevenentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. XXXIV-XXXIX.
- Fontich, X. (2014). 'Grammar and language reflection at school: Checking out the whats and the hows of grammar instruction'. In: T. Ribas, X. Fontich & O. Guasch (eds.). *Grammar at School. Research on Metalinguistic Activity in Language Education*. Brussel: Peter Lang, p. 255-283.
- Fontich, X. & M.J. García-Folgado (2018). "Grammar instruction in the Hispanic area: The case of Spain with attention to empirical studies on metalinguistic activity. Contribution to a special issue Special issue Working on Grammar at School in L1 Education: Empirical Research across Linguistic Regions". In: *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 18, p. 1-39.
- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff uitgever/Wolters Plantyn.
- King, P.M. & K.S. Kitchener (1994). *Developing Reflective Judgement: Understanding and promoting intellectual growth and critical thinking in adolescents and adults*. San Francisco: Jossey-Bas Publishers.
- Meesterschapsteams Nederlands (2016). "Manifest Nederlands op School: Meer inhoud, meer plezier, beter resultaat". (2016). In: *Levende Talen Magazine*, 103 (2), p. 38.
- Platform Onderwijs2032 (2016). 'Ons onderwijs2032. Eindadvies'. Den Haag: Platform Onderwijs2032.
- Stroop, J. (2016). "De leraar Nederlands en z'n spagaat". In: *Neerlandistiek. Online tijdschrift voor taal- en letterkundig onderzoek*. Online raadpleegbaar op:

<https://www.neerlandistiek.nl/2016/11/de-leraar-nederlands-en-zn-spagaat/>.

- Van Rijt, J. & A. Wijnands (2018). “Taalnorm, taalwerkelijkheid en taalgevoel: de casus ‘hun hebben’”. In: *Levende Talen Magazine*, 104 (7), p. 4-8.
- Van Rijt, J., A. Wijnands & P.A. Coppens (te verschijnen). “Dutch Teacher Beliefs on Linguistic Concepts and Reflective Judgement in Grammar Teaching”. In: *LI-Educational Studies in Language and Literature*.
- Verhagen, A. (2010). ‘Taalkundig denken. Denken als een taalkundige’. In: H. Hulshof & T. Hendrix (red.). *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Amsterdam: VLLT, p. 20-24.
- VVKSO (2014). ‘Leerplan secundair onderwijs. Nederlands, derde graad aso-kso-tso’. Brussel: VVKSO (D/2012/7841/0001).
- Wijnands, A. (2016). “Dat zoeken we op! Het gebruik van de ANS bij grammatica”. In: A. Mottart & S. Vanhooren. *Dertigste conferentie Onderwijs Nederlands*. Drongen: Skribis-Nevelland Graphics, p. 348-354.
- Wijnands, A. (2017). ‘The use of Reference Grammars in secondary education’. Presentatie gegeven op *ARLE2017*, PhD preconference (14 juli 2017).